

Features of imposing punishment for unfinished crimes committed by minors for selfish purposes and with their participation

Sherzod GOFUROV¹

Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
20 February 2021
Accepted 15 March 2021
Available online
5 April 2021

Keywords:

self-serving purpose,
juvenile delinquency,
unfinished crime, criminal
penalties, complicity in
crimes and their concept,
commission of a crime.

ABSTRACT

This article describes the features of sentencing for crimes committed by minors with mercenary purposes and with complicity, the types of crimes committed by them, their specifics, the penalties imposed by the court on minors, the analysis of articles of the Criminal Code.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

SUMMARY

It is well known that the fate and future of any state or nation is directly linked to the fate of minors growing up in this country. In particular, the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted that the education of the younger generation has always been important and relevant. But in the twenty-first century in which we live, this question really becomes a question of life.

To date, our country has adopted a number of important regulations aimed at preventing juvenile delinquency. Scientific and practical research on the causes and conditions of juvenile delinquency is important for early prevention of juvenile delinquency.

At the same time, the socio-demographic structure of the population in the regions, the variety of indicators of socio-economic development also determine the need for scientific and

¹ Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD), Associate Professor, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

practical research of juvenile delinquency, its causes and conditions that contribute to its commission, not only on a national, but also on a regional scale.

Any socially dangerous act consists of many different circumstances and facts. However, simultaneously with the presence of signs of the relevant corpus delicti, only the actual circumstances that affect the criminality and punishability of the act acquire legal significance. After establishing the actual circumstances of the commission of the act, it is necessary to choose a specific criminal law norm and, in accordance with it, qualify the crime committed by the person.

Ғараз мақсадда вояга етмаганлар томонидан тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлаш хусусиятлари

Аннотация

Калит сўзлар:

ғараз мақсад, вояга
етмаганлар
жиноятчилиги, тамом
бўлмаган жиноят, жиноий
жазолар,
иштирокчиликдаги
жиноят ва уларнинг
тушунчаси, жиноят содир
этиш.

Ушбу мақолада ғараз мақсадда вояга етмаганлар томонидан тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлаш хусусиятлари, улар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг турлари, ўзига хос хусусияти, суд томонидан вояга етмаганларга тайинланадиган жазолар, Жиноят кодексидаги моддаларнинг таҳлили баён этилган.

Особенности назначения наказания за неоконченные преступления, совершенные несовершеннолетними в корыстных целях и с их участием

Аннотация

Ключевые слова:

корыстная цель,
преступность
несовершеннолетних,
неоконченное
преступление, уголовные
наказания, соучастие в
преступлениях и их
понятие, совершение
преступления.

В данной статье излагаются особенности назначения наказания за преступления, совершенные несовершеннолетними с корыстными целями и с соучастием, виды совершаемых ими преступлений, их специфика, наказания, назначаемые судом несовершеннолетним, анализ статей Уголовного кодекса.

Маълумки, ҳар қандай давлат, халқнинг тақдири ва келажаги мазкур мамлакатда етишиб келаётган вояга етмаганлар тақдирига бевосита боғлиқдир. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб

келган[1]. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда вояга етмаганлар ўртасидаги жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган бир қатор муҳим нормативхужжатлар қабул қилинган бўлиб, улар ўртасидаги жиноятчиликнинг сабаблари ва вужудга келиши билан боғлиқ шартшароитларни илмий ва амалий жиҳатдан тадқиқ этиш вояга етмаганлар ўртасидаги жиноятчиликнинг барвақт олдини олишда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

А.К.Расулов ва F.A.Саъдуллаевлар таъкидлаганлариdek, юқори даражада ахборот технологияларга оид билимларга эга ёшларни аниқлаш, уларни моддий рағбатлантириш ва қизиқишига мос фаолият тури билан шуғулланишга йуналтириш амалиёти Ўзбекистон Республикасида Ёшларга оид давлат сиёсатига ҳам мос келади [2].

Шу билан бирга, ҳудудлардаги аҳоли таркибининг ижтимоийдемографик тузилиши, ижтимоий-иктисодий ривожланиш кўрсаткичларининг хилма-хиллиги ҳам вояга етмаганлар ўртасидаги жиноятчилик, унинг сабаблари ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларни, нафақат республика, балки ҳудудлар миқёсида ҳам илмий ва амалий жиҳатдан тадқиқ қилишни тақозо этмоқда.

Ҳар қандай ижтимоий хавфли қилмиш кўплаб турли-туман ҳолатлар ва фактлардан ташкил топади. Аммо, тегишли жиноят таркиби аломатларининг мавжуд бўлиши билан бир вақтда, қилмишнинг жиноятлиги ва жазога сазоворлигига таъсир кўрсатувчи амалдаги ҳолатларгина жиноятхуқуций аҳамиятга эга бўлади. Қилмишнинг амалдаги ҳолатлари аниқланганидан кейин муайян жиноят ҳуқуқий нормани танлаш ва унга мувофиқ шахснинг содир этган жиноятни квалификация қилиш лозим бўлади.

«Бир қарашда жиноятни квалификация қилишига турғунлик хосдек бўлиб туюлади. Амалда бу турғунлик нисбийдир. Суднинг қонуний қучга кирган ҳукмида мустаҳкамланганидан кейингина жиноятнинг квалификацияси турғун аҳамият касб этади» [3], деб қайд этади Г.А.Левицкий.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 58-моддасида тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлаш назарда тутилган [4]. Амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун тайинланаётган жазоларни индивидуаллаштириш тўғрисида умумий тавсиялар бериш билан чекланиб қолган. Тайёргарлик кўриш ёки суиқасд босқичида тўхтатилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси доим тамом бўлган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасидан камроқ бўлади. Албатта, айбдор содир этмоқчи бўлган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси қанчалик юқори бўлса, мазкур жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилишда ифодаланган харакатларнинг ижтимоий хавфлилиги ҳам шунчалик юқори бўлади. Тамом бўлган жиноятларда зарурий бўлиб хисобланган жиноий оқибатлар (моддий ёки номоддий) тамом бўлмаган жиноятларда мавжуд бўлмайди. Шу сабабли тамом бўлмаган жиноятлар учун жазо тайинлашда алоҳида қоидалар татбиқ қилиниши лозим.

Суд тамом бўлмаган жиноят учун жазо тайинлашда жазо тайинлашнинг умумий асосларига амал қилган ҳолда жиноятнинг оғир-енгиллигини, жиноий ният

амалга оширилишининг даражасини ва жиноятни охиригача етказа олмаганлик сабабларини хисобга олади.

Суд тамом бўлмаган жиноят учун жазо тайинлашда жазо тайинлашнинг умумий асосларига таянган ҳолда жиноий ният амалга оширилишининг даражасини хисобга олади. Бу Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 58-моддасининг 1-қисмида тўғридан-тўғри мустаҳкамлаб қўйилган. Шунинг учун айбор кўзланган мақсадни амалга оширишга қанчалик яқинлашган бўлса, у томонидан содир этилган қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги шунчалик ошади ва тайинланаётган жазо ҳам оғирроқ бўлади. Демак, жиноятга суиқасд қилиш учун жиноий жавобгарлик ҳам тайёргарлик қўришдагидан оғирроқ бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги жиноят қонунчилигига эса тамом бўлмаган жиноят учун жазо тайинлашда фақат инобатга олиш лозим бўлган ҳолатлар берилган бўлиб, тайинланиши мумкин бўлган жазонинг максимал муддатлари ёки миқдорлари белгиланмаган.

Вояга етмаган жиноятчиларга келадиган бўлсак, улар томонидан содир этилган жиноятнинг охирига етказилмаганлигининг асосий сабабларига жиноят содир этишда айбор қатъиятсизлик қилганлиги, етарлича фаоллик қўрсатмаганлиги, қўрққанлиги ва шу кабиларни киритиш мумкин. Мазкур сабаблар вояга етмаган шахсларнинг психологияк хусусиятлари билан бевосита боғлиқ.

Аксарият ҳолларда вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар шўхлик, атрофдагилар кўзи олдида ўз мавқеини белгилашни нотўғри йўлини танлаганлигининг маҳсули бўлади. Шу билан биргаликда жиноят содир этиш натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатларни вояга етмаганлар ҳар доим ҳам тўлиқ англай олмайдилар. Шунинг учун ижтимоий хавфи унча катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятга тайёргарлик қўриш ёхуд суиқасд қилиш ҳолларида вояга етмаганларни жазодан ёки жавобгарликдан озод қилиш мақсадга мувофиқ бўларди, деб ҳисоблаймиз. Бордию оғир ёки ўта оғир жиноятларга тайёргарлик қўрилган ёки суиқасд қилинган бўлса жазони амалда тайинлаш мумкин, бироқ бунда ҳам тамом бўлмаган жиноят учун вояга етмаганларга жазо тайинлашни назарда тутувчи алоҳида моддани киритиш мақсадга мувофиқ бўларди.

Умуман олганда, иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлашда ҳар бир шахснинг амалда жиноятда иштирок этганлиги, мазкур турдаги иштирокнинг жиноят мақсадига эришишдаги аҳамияти, унинг жиноят натижасида етказилган ёки етказилиши мумкин бўлган зарарнинг хусусияти ва миқдорига таъсирини чуқур ўрганиш лозим. Мазкур модданинг таҳлили, унда қўрсатилган қоидалар жазо тайинлашнинг умумий асосларини ойдинлаштириш мақсадида берилганлигидан далолат беради.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 30-моддасида жиноятда иштирок этганлик учун жавобгарлик доираси белгиланган. Ушбу моддада жиноятда иштирок этган шахсларнинг қилмиши Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексининг қайси моддаси билан квалификация қилиниши берилган. Қонун чиқарувчи органнинг ижтимоий хавфли қилмишнинг содир этилиши ва унда шахснинг объектив равишда иштирок этганлиги учунгина жавобгарликка тортишга максимал даражада тўсқинлик қилиши ижобий ҳолдир. Бироқ қонун чиқарувчи орган жазо тайинлашнинг умумий асосларини ўзгартирилган шаклда изоҳлаш ўрнига жиноятни иштирокчиликда

содир этаётган шахсларнинг жиноий жавобгарлигини тегишли равища аниқроқ дифференциаллаштирса мақсадга мувофиқ бўларди.

Умумий қасд билан қамраб олинган функцияларнинг ўзаро тақсимланиши бу жиҳатдан иштирокчиларнинг жавобгарлиги ва жазосига бир хилда ёндашишни тақазо қиласди. Иштирокчиларга тайинланган жазонинг одиллиги жиноят содир этилишида улар томонидан бажарилган ролга боғлиқ. Бу ролларнинг таснифи Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 28-моддасида берилган. Иштирокчилар ролларининг уларнинг турларига кўра жиноят қонунида берилган таснифига асосан жазонинг тури ва миқдорини олдиндан белгилаб олиш мушкулдир. Иштирокчиларнинг жавобгарлиги мустақил аҳамиятга эга бўлсада, бажарувчининг ҳаракатлари билан чамбарчас боғлиқдир. Бажарувчи ва бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари ўртасида объектив боғланиш бўлиши лозим.

Шу муносабатда амалга ошмаган иштирокчилик учун жазо тайинлаш тўғрисидаги масала қизиқиш ўйғотади. Қайси ҳолларни амалга ошмаган иштирокчилик деб тан олиш керак деган масалада турлича фикрлар мавжуд. Айрим муаллифлар амалга ошмаган иштирокчилик деб, хусусан далолатчилик деб, далолатчи далолат қилинаётган шахсни жиноят содир этишга қизиқтира олмаслик ҳолларини тан олиш керак, деб ҳисобладилар [5]. Бошқалари эса, бажарувчининг жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш ҳолларини ҳам амалга ошмаган иштирокчилик деб ҳисобладилар.

Маълумки, жиноятни иштирокчиликда содир этиш, ҳар қандай жиноят содир этилганда жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб ҳисобланади. Бироқ, айрим муаллифлар жиноятни иштирокчилиқда содир этиш фактининг ўзигина иштирокчиларнинг жавобгарлигини ошириш учун асос бўла олмайди деб ҳисобладилар. Бу фикр тўғри бўлиши мумкин, чунки криминологик нуқтаи назардан бошқа тенг шароитларда бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси юқорироқ бўлади, чунки жиноят содир этиш мақсадида ҳаракат қилаётган шахсларнинг кучлари бирлашади. Улар алоҳида ҳаракат қилганларида эса жиноий оқибат юз бермаслиги ҳам мумкин бўлади. Кўриб чиқилаётган муаммонинг криминологик жиҳати иштирокчилиткнинг жиноят ҳуқуқий жиҳатини белгилаб берсада, унга айнан ўхшаш эмасдир. Битта жиноий гуруҳнинг таркибида тажрибали, бошқа қатъиятсиз иштирокчиларни ўз иродасига бўйсундира оладиган жиноятчилар бир қаторда ахлоқан тузалиш йўлига енгил ўтадиган шахслар ҳам бўлиши мумкин. Жиноят содир этишда иштирок этаётган ҳар бир шахснинг роли бир хил бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун қонун чиқарувчи иштирокчиларни турларга ажратган ва уларга жазо тайинлашда судни ҳар қайси айборнинг жиноятда иштирок этганлик хусусияти ва даражасини алоҳида эътиборга олиш шарт, деб белгилаган. Жиноятни иштирокчиликда содир этилишининг ўзи барча иштирокчиларга жазо тайинлашда жазони оғирлаштириш лозимлигини англатмайди. Жиноятни иштирокчилиқда содир этиш ҳар бир иштирокчининг жазосини оғирлаштирувчи ҳолат сифатида инобатга олиниши мумкин (масалан бир гуруҳ шахслар томонидан жиноят содир этилганда), бажарувчини қўрқитиб ёки унга руҳий зўрлик ишлатиб жиноят содир этишга мажбур қилинганда алоҳида иштирокчининг жазосини оғирлаштирувчи ҳолат деб баҳоланиши мумкин, ёхуд жиноят қўрқитиш ёки зўрлик ишлатиш таъсири остида содир этилганда жазони енгиллаштирувчи ҳолат сифатида ҳам инобатга олиниши мумкин. Бу ҳол айниқса вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятларга хосдир.

Буларнинг барчаси вояга етмаган иштирокчиларнинг жиноий жавобгарлигини максимал даражада индивидуаллаштириш лозимлигидан далолат беради.

Жиноят ҳуқуқи соҳасидаги адабиётларда иштирокчилик шаклларининг аниқ чегаралари берилмаган. Бу эса, ўз навбатида, иштирокчиликда содир этиладиган жиноятларга қарши курашда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга қийинчилик туғдиради.

Иштирокчилик масалаларини қонунда белгиланиши ва биргалиқда жиноий фаолият олиб бориш түғрисидаги нормаларни қўллаш амалиёти жиноят ҳуқуқи назариётчиларини ҳам, амалиёт ҳодимларининг ҳам тасаввурини ҳайратда қолдиради.

Илмий ҳодимлар иштирокчилик шаклларини фарқлаш билан азалдан шуғулланиб келадилар. Уларнинг аксарияти ўзларининг иштирокчилик шаклларини ажратиш тизимини таклиф қилганлар.

Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигида иштирокчиликнинг барча шаклларининг ижтимоий хавфлийлик даражаси юқори деб ҳисобланади. Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб ёки бириктирмай жиноят содир этиши иштирокчиликнинг хавфли шакллари дидир. Иштирокчиликнинг зикр этилган шакллари Жиноят кодекси Махсус қисмидаги аксарият моддаларда жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида берилган. Иштирокчиликнинг мазкур шакли вояга етмаганлар томонидан иштирокчиликда содир этиладиган жиноятлар орасида кенг тарқалган. Шу билан биргаликда, бир гуруҳ вояга етмаганлар томонидан олдиндан тил бириктириб жиноят содир этилишининг ижтимоий хавфлийлик хусусияти ва даражасига баҳо беришда шошилмаслик керак. Чунки одатда, тил бириктириш натижасида вужудга келадиган келишувнинг даражаси паст бўлади, жиноятни содир этиш режаси содда бўлади, ролларни содда равишда тақсимланиши ёки бутунлай тақсимланмаслиги намоён бўлади.

Шу билан бирга, умуман гуруҳда тўпланиб юриш вояга етмаганларга хослигини қўрсатиб ўтиш керак. Шуни инобатга олган ҳолда вояга етмаганлар томонидан иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлашда судлар қуидагиларни эътиборга олсалар мақсадга мувофиқ бўлар эди:

а) псевдогуруҳ (тўдада ҳаракат қилиб); б) вазиятли гуруҳда; в) тасодифий вазиятда шаклланган гуруҳда; г) муайян (ягона) жиноятни содир этиш учун шаклланган гуруҳ томонидан; д) бир қатор жиноятларни содир этиш учун ташкил қилинган гуруҳ томонидан; е) ғайриижтимоий ҳордиқ чиқариш учун ташкил қилинган гуруҳ томонидан вазиятли жиноят содир этилиши; ж) маҳфийлиги ва барқарорлигининг даражаси юқори бўлган гуруҳда; з) вояга етмаганлар билан бир қаторда гуруҳда катта ёшдагиларнинг ҳам иштирок этиши.

Аксарият ҳолларда, умуман жазо тайинлашда ва хусусан вояга етмаганларга жазо тайинлашда оғирроқ жазо тайинлашни жиноят “бир гуруҳ шахслар томонидан” содир этилганлиги билан изоҳлайдилар. Тайинланаётган жазони дифференциациялаш учун бунинг ўзи етарли эмас. Шунинг учун жазо тайинлашда гуруҳни тавсифловчи белгиларни кўрсатган ҳолда тайинланган жазони асослантираётган судлар тўғри йўл тутадилар. Бу белгиларни эътиборга олиш ҳар бир иштирокчига тайинланган жазони индивидуаллаштиришни енгиллаштирибгина қолмасдан, ҳукмни тарбиявий аҳамиятини ҳам оширади, чунки оғир жиноятларни содир этишдаги иккинчи даражали иштирокчига

озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланаётганда содир этилган қилмиш билан тайинланган жазо миқдори ўртасида вужудга келадиган тафовутни қисқартиришга имконият беради.

Иштирокчиликда жиноят содир этган шахсларга жазо тайинлаш жавобгарликни индивидуаллаштириш принципига асосланади ва битта жиноят учун уларнинг ҳар бирига бир хил жазони ҳам, турли жазоларни ҳам танлашга имконият яратади, аммо у ҳар доим, айниқса вояга етмаган жиноятчилар тўғрисида сўз юритилганда алоҳида ёндашувга асосланган бўлиши лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суюнчимиздир // <https://uza.uz/uz/posts/zhismoniy-va-manaviy-etuk-yeshlar-ezgu-ma-sadlarimizga-etish-30-06-2017>
2. A.K.Rасулов, Г.А.Саъдуллаев. Training Of Personnel In The Field Of Countering Cybercrime The Need And The Requirement Of Time The American Journal of Political Science Law and Criminology (ISSN – 2693-0803)
3. Левицкий Г.А. Квалификация преступления. «Правоведение», 1962, №1, с. 144.
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси //<https://lex.uz/docs/111453>
5. Трайнин А.Н. Учение о соучастии. - Москва: Норма, 1997. С. 125-126.